Сборник съдебна практика

РЕШЕНИЕ НА СЪДА (първи състав)

4 юли 2024 година*

„Преюдициално запитване — Съдебно сътрудничество по наказателноправни въпроси — Директива (ЕС) 2016/343 — Право на лицата да присъстват на съдебния процес — Възможност за подсъдим да участва чрез видеоконференция в съдебните заседания в рамките на съдебния процес срещу него“

По дело C-760/22

с предмет преюдициално запитване, отправено на основание член 267 ДФЕС от Софийски районен съд (България) с акт от 28 ноември 2022 г., постъпил в Съда на 15 декември 2022 г., в рамките на наказателно производство срещу

FP,

QV,

IN,

YL,

VD,

JF,

OL,

при участието на:

Софийска градска прокуратура,

СЪДЪТ (първи състав),

състоящ се от: Ал. Арабаджиев, председател на състава, L. Bay Larsen (докладчик), заместник-председател на Съда, T. von Danwitz, P. G. Xuereb и I. Ziemele, съдии,

генерален адвокат: L. Medina,

секретар: A. Calot Escobar,

* Език на производството: български.

предвид изложеното в писмената фаза на производството,

като има предвид становищата, представени:

– за FP, от Х. Георгиев, адвокат,

– за латвийското правителство, от K. Pommere, в качеството на представител,

– за унгарското правителство, от Zs. Biró-Tóth и M. Z. Fehér, в качеството на представители,

– за Европейската комисия, от L. Baumgart, M. Wasmeier и I. Zaloguin, в качеството на представители,

след като изслуша заключението на генералния адвокат, представено в съдебното заседание от 18 април 2024 г.,

постанови настоящото

Решение

1 Преюдициалното запитване се отнася до тълкуването на член 8, параграф 1 от Директива (ЕС) 2016/343 на Европейския парламент и на Съвета от 9 март 2016 година относно укрепването на някои аспекти на презумпцията за невиновност и на правото на лицата да присъстват на съдебния процес в наказателното производство (ОВ L 65, 2016 г., стр. 1).

2 Запитването е отправено в рамките на наказателно производство, образувано срещу FP, QV, IN, YL, VD, JF и OL поради участието им в организирана престъпна група с користна цел и с цел извършване на данъчни престъпления.

Правна уредба

Правото на Съюза

3 Съображения 9, 10, 33, 44 и 47 от Директива 2016/343 гласят следното:

„(9) Целта на настоящата директива е да се укрепи правото на справедлив съдебен процес в наказателното производство посредством установяване на общи минимални правила във връзка с някои аспекти на презумпцията за невиновност и правото на лицата да присъстват на съдебния процес.

(10) Чрез въвеждането на общи минимални правила относно защитата на процесуалните права на заподозрените и обвиняемите настоящата директива цели да засили взаимното доверие на държавите членки в техните системи за наказателно правосъдие и по този начин да се улесни взаимното признаване на решенията по наказателни дела. Такива общи минимални правила могат също така да премахнат пречките пред свободното движение на гражданите на територията на държавите членки.

[…]

(33) Правото на справедлив съдебен процес е един от основните принципи на демократичното общество. На него се основава правото на заподозрените и обвиняемите да присъстват на съдебния процес, което следва да бъде гарантирано в целия [Европейски съюз].

[…]

(44) Принципът на ефективност на правото на Съюза изисква от държавите членки да въведат адекватни и ефективни средства за правна защита в случай на нарушаване на правата, предоставени на физическите лица от правото на Съюза. Ефективното правно средство за защита, достъпно в случай на нарушение на някое от правата, установени в настоящата директива, следва да има, доколкото е възможно, такова действие, което поставя заподозрените или обвиняемите в същото положение, в което биха се намирали, ако не е било извършено нарушение, с цел гарантиране на правото на справедлив съдебен процес и правото на защита.

[…]

(47) Настоящата директива утвърждава основните права и принципи, признати в Хартата [на основните права на Европейския съюз, наричана по-нататък „Хартата“] и [Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, подписана в Рим на 4 ноември 1950 г., наричана по-нататък „ЕКПЧ“], включително забраната на изтезанията и на нечовешкото или унизително отношение, правото на свобода и сигурност, зачитането на личния и семейния живот, правото на неприкосновеност на личността, правата на детето, интеграцията на хората с увреждания, правото на ефективни правни средства за защита и на справедлив съдебен процес, презумпцията за невиновност и правото на защита. По-конкретно, следва да се вземе предвид член 6 от Договора за Европейския съюз (ДЕС), съгласно който Съюзът признава правата, свободите и принципите, определени в Хартата, и съгласно който основните права, както са гарантирани от ЕКПЧ и както произтичат от общите конституционни традиции на държавите членки, представляват общи принципи на правото на Съюза“.

4 Член 1 от тази директива е озаглавен „Предмет“ и гласи:

„С настоящата директива се установяват общи минимални правила относно:

а) някои аспекти на презумпцията за невиновност в наказателното производство;

б) правото на лицата да присъстват на съдебния процес в наказателното производство“.

5 Член 8 („Право на лицата да присъстват на съдебния процес“) от Директива 2016/343 предвижда следното в параграфи 1 и 3:

„1. Държавите членки гарантират, че заподозрените и обвиняемите имат правото да присъстват на съдебния процес срещу тях.

2. Държавите членки могат да предвидят възможност съдебният процес, в който може да бъде постановено решение относно вината или невиновността на заподозрения или обвиняемия, да се проведе в негово отсъствие, при условие че:

а) заподозреният или обвиняемият е бил уведомен своевременно за съдебния процес и за последиците от неговото неявяване; или

б) заподозреният или обвиняемият, след като е бил уведомен за съдебния процес, се представлява от упълномощен да го защитава адвокат, избран от самия него или назначен от държавата.

3. Постановеното в съответствие с параграф 2 решение може да бъде изпълнено срещу заподозрения или обвиняемия“.

Българското право

6 Член 6а, алинея 2 от Закона за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на Народното събрание от 13 март 2020 г., и за преодоляване на последиците, прилаган до 31 май 2022 г., гласи:

„По време на извънредното положение, съответно на извънредната епидемична обстановка и два месеца след нейната отмяна откритите съдебни заседания, включително заседанията на Комисията за защита на конкуренцията и на Комисията за защита от дискриминация, може да се провеждат от разстояние, като се осигурява пряко и виртуално участие на страните и участниците в процеса, съответно производството. За проведените заседания се изготвя протокол, който се публикува незабавно, а записът от заседанието се съхранява до изтичането на срока за поправка и допълване на протокола, освен ако в процесуален закон е предвидено друго. Съдът, съответно Комисията за защита на конкуренцията или Комисията за защита от дискриминация уведомява страните, когато заседанието ще се проведе от разстояние“.

7 Съгласно член 55, алинея 1 от Наказателно-процесуалния кодекс (наричан по-нататък „НПК“) обвиняемият има по-специално право да участва в наказателното производство.

8 Член 269, алинея 1 от НПК има следното съдържание:

„По дела с обвинение за тежко престъпление присъствието на подсъдимия в съдебно заседание е задължително“.

9 Член 115, алинея 2 от НПК гласи:

„Обвиняемият не може да бъде разпитван по делегация или чрез видеоконференция, освен в случаите, когато се намира извън пределите на страната и това няма да попречи за разкриване на обективната истина“.

10 Член 474, алинея 1 от НПК предвижда:

„Съдебен орган на друга държава може да проведе чрез видеоконференция или телефонна конференция разпит на лице, което е свидетел или вещо лице в наказателно производство и се намира в Република България, както и разпит с участието на обвиняем само ако това не противоречи на основните принципи на българското право. Разпит чрез видеоконференция с участие на обвиняем може да се проведе само с негово съгласие и след като участващите

български съдебни органи и съдебните органи на другата държава договорят начина на провеждане на видеоконференцията“.

Спорът в главното производство и преюдициалният въпрос

11 По внесен от Специализираната прокуратура (България) обвинителен акт пред Специализирания наказателен съд (България) е образувано наказателно производство срещу седем лица, сред които FP, обвинени за участие в организирана престъпна група, създадена с користна цел и с цел извършване на данъчни престъпления по смисъла на член 255 от българския Наказателен кодекс (наричан по-нататък „НК“). Става въпрос за престъпление, което е тежко според Наказателния кодекс.

12 FP взема участие чрез видеоконференция в проведеното на 12 октомври 2021 г. първо открито разпоредително заседание пред Специализирания наказателен съд. FP заявява, че ако няма възражения от страна на другите страни в производството, той желае да вземе онлайн участие в производството, тъй като живее и работи в Обединеното кралство. Неговият адвокат, който присъства физически в съдебната зала, посочва, че подзащитният му е запознат с всички документи по делото. Освен това от акта за преюдициално запитване е видно, че всички новоприобщавани в съдебното заседание документи по делото могат да бъдат изпращани на FP по електронен път за своевременно запознаване, както и че съвещанията между последния и неговия адвокат могат да се провеждат при запазване на поверителността посредством отделна връзка.

13 В това заседание на основание член 6а, алинея 2 от посочения в точка 6 от настоящото решение закон Специализираният наказателен съд допуска FP да участва в процеса чрез видеоконференция при спазване на определените от този съд гаранции и условия. В резултат на това FP взема участие в следващите съдебни заседания чрез видеоконференция, като присъства физически на проведеното на 28 февруари 2022 г. съдебно заседание.

14 В проведеното на 13 юни 2022 г. съдебно заседание FP изразява желание да продължи да участва в производството чрез видеоконференция. Специализираният наказателен съд обаче изпитва съмнения дали според българското право такава възможност продължава да съществува, като се има предвид, че член 6а, алинея 2 от посочения закон се прилага само до 31 май 2022 г. Освен това този съд отбелязва, че НПК не предвижда възможността обвиняемите да участват в съдебното производство чрез видеоконференция, освен в някои конкретни случаи, никой от които не е приложим по настоящото дело. Посоченият съд обаче подчертава, че в българското законодателство няма въведена изрична забрана за използването на видеоконференцията.

15 Предвид липсата на конкретно правно основание адвокатът на FP иска да се даде възможност на FP да участва в съдебното заседание от разстояние, но да бъде третиран като отсъстващ.

16 Специализираният наказателен съд не уважава това искане. Той приема, че разглеждането на подсъдимия като отсъстващ не съответства на реалното му участие в процеса. Макар и да не присъства физически в съдебната зала, всъщност подсъдимият можел да вижда и чува какво се случва, можел да прави изявления, да дава обяснения, да сочи доказателства и да отправя искания.

17 След изменение на законовата уредба, влязло в сила на 27 юли 2022 г., Специализираният наказателен съд е закрит, и считано от тази дата, някои от разглежданите от него наказателни дела, сред които делото по главното производство, преминават в компетентността на Софийски градски съд, който е запитващата юрисдикция.

18 С оглед на липсата на предвидено в националното право правно основание, което да позволява изрично използването на видеоконференция, запитващата юрисдикция иска да установи дали предоставената на подсъдимия възможност да вземе участие посредством използването на тази техника в съдебните заседания в рамките на съдебния процес срещу него, е съвместима с Директива 2016/343, и по-специално с член 8, параграф 1 от нея.

19 При тези обстоятелства Софийски градски съд решава да спре производството по делото и да постави на Съда следния преюдициален въпрос:

„Ще бъде ли нарушено правото на подсъдимия да присъства на съдебния процес по член 8, [параграф] 1 във връзка със съображения 33 и 44 от Директива 2016/343, ако в провежданите съдебни заседания по делото подсъдимият участва чрез онлайн връзка по изрично негово желание, ако е бил защитаван от присъстващ в съдебна зала упълномощен от него адвокат, ако връзката му позволява да следи хода на процеса, сочи и се запознава с доказателства, може да бъде изслушван без технически пречки и му е осигурена ефективна и поверителна комуникация с адвоката?“.

По преюдициалния въпрос

20 С въпроса си запитващата юрисдикция иска по същество да се установи дали член 8, параграф 1 от Директива 2016/343 трябва да се тълкува в смисъл, че не допуска възможността подсъдимият, по негово изрично искане, да вземе участие чрез видеоконференция в съдебните заседания в рамките на съдебния процес срещу него.

21 Тази разпоредба предвижда, че държавите членки гарантират, че заподозрените и обвиняемите имат правото да присъстват на съдебния процес срещу тях.

22 В това отношение следва да се припомни, че съгласно съображение 47 от Директива 2016/343 тя зачита основните права и принципи, признати в Хартата и ЕКПЧ, включително правото на справедлив съдебен процес, презумпцията за невиновност и правото на защита (решение от 8 декември 2022 г., ХЯ и др. (Невъзможност да се разпитат свидетелите на обвинението), C-348/21, EU:C:2022:965, т. 39).

23 Целта на тази директива, както се посочва в съображения 9 и 10 от нея, е да се укрепи правото на справедлив съдебен процес в наказателното производство (решение от 15 септември 2022 г., HN (Съдебен процес на изведен от територията обвиняем), C-420/20, EU:C:2022:679, т. 53).

24 Както следва от съображение 33 от тази директива, правото на заподозрените и обвиняемите да присъстват на съдебния процес срещу тях се основава на правото на справедлив съдебен процес, прогласено в член 6 от ЕКПЧ, на който съответстват, както се уточнява в разясненията относно Хартата, член 47, втора и трета алинея и член 48 от нея. Следователно Съдът трябва да гарантира, че даденото от него тълкуване на последните разпоредби осигурява такова ниво на защита, което се съобразява с нивото на защита,

гарантирано от член 6 от ЕКПЧ, както е тълкуван от Европейския съд по правата на човека (решение от 8 декември 2022 г., ХЯ и др. (Невъзможност да се разпитат свидетелите на обвинението), C-348/21, EU:C:2022:965, т. 40 и цитираната съдебна практика).

25 От практиката на Европейския съд по правата на човека следва, че явяването на обвиняемия е от първостепенно значение с оглед на провеждането на справедлив наказателен процес, като в това отношение задължението да се гарантира правото на обвиняемия да присъства в съдебната зала е един от същностните аспекти на член 6 от ЕКПЧ (решение от 8 декември 2022 г., ХЯ и др. (Невъзможност да се разпитат свидетелите на обвинението), C-348/21, EU:C:2022:965, т. 41).

26 Съдът също така е постановил, че съгласно правото, уредено в член 8, параграф 1 от Директива 2016/343, обвиняемият трябва да може да се яви лично на съдебните заседания, които се провеждат в рамките на съдебния процес срещу него, без тази директива да задължава държавите членки да предвиждат задължение за всеки заподозрян или обвиняем да присъства на съдебния процес срещу него (вж. в този смисъл решения от 15 септември 2022 г., HN (Съдебен процес на изведен от територията обвиняем), C-420/20, EU:C:2022:679, т. 40, и от 8 декември 2022 г., ХЯ и др. (Невъзможност за разпит на свидетелите на обвинението), C-348/21, EU:C:2022:965, т. 34 и 36).

27 При все това от член 1 от тази директива следва, че нейната цел е да установи общи минимални правила относно някои аспекти на презумпцията за невиновност в наказателното производство, както и относно правото на заподозрените и обвиняемите да присъстват на съдебния процес в тези производства, а не да извършва изчерпателна хармонизация на наказателното производство (вж. решение от 15 септември 2022 г., HN (Съдебен процес на изведен от територията обвиняем), C-420/20, EU:C:2022:679, т. 41).

28 Следователно с оглед на ограничения обхват на хармонизацията, извършена с посочената директива, и на обстоятелството, че член 8, параграф 1 от нея не урежда въпроса дали държавите членки могат да предвидят, че по изрично искане на подсъдимия той може да вземе участие чрез видеоконференция в наказателното производство, водено срещу него, този въпрос попада в обхвата на националното право (вж. решение от 15 септември 2022 г., HN (Съдебен процес на изведен от територията обвиняем) (C-420/20, EU:C:2022:679, т. 42).

29 Тъй като член 8, параграф 1 от Директива 2016/343 не урежда този въпрос, тази разпоредба не може да изключва възможността подсъдим, който е направил изрично искане за това, да бъде допуснат да вземе участие чрез видеоконференция в съдебните заседания в рамките на съдебния процес срещу него.

30 Въпреки това, както отбелязва генералният адвокат в точка 64 от представеното заключение, когато държавите членки позволяват на подсъдимия да упражни правото си да участва в съдебния процес от разстояние, установените от тях правила не могат да накърняват целта на Директива 2016/343, припомнена в точка 23 от настоящото решение, която е да се укрепи правото на справедлив съдебен процес в наказателното производство. Освен това с тези правила трябва да се зачитат основните права и принципите, признати в Хартата и ЕКПЧ, включително правото на справедлив съдебен процес, презумпцията за невиновност и правото на защита.

31 В това отношение Европейският съд по правата на човека приема, че участието в производството чрез видеоконференция само́ по себе си не е несъвместимо с понятието за справедлив и публичен процес, а трябва да се гарантира, че правният субект е в състояние да следи хода на процеса и да бъде изслушван без технически пречки, както и че е осигурена ефективна и поверителна комуникация с адвокат (ЕСПЧ, 2 ноември 2010 г., Сахновски с/у Русия, CE:ECHR:2010:1102JUD002127203, § 98).

32 Ето защо на поставения въпрос следва да се отговори, че член 8, параграф 1 от Директива 2016/343 трябва да се тълкува в смисъл, че допуска възможността подсъдимият, по негово изрично искане, да вземе участие чрез видеоконференция в съдебните заседания в рамките на съдебния процес срещу него, като освен това трябва да бъде гарантирано правото на справедлив съдебен процес.

По съдебните разноски

33 С оглед на обстоятелството, че за страните по главното производство настоящото дело представлява отклонение от обичайния ход на производството пред запитващата юрисдикция, последната следва да се произнесе по съдебните разноски. Разходите, направени за представяне на становища пред Съда, различни от тези на посочените страни, не подлежат на възстановяване.

По изложените съображения Съдът (първи състав) реши:

Член 8, параграф 1 от Директива (ЕС) 2016/343 на Европейския парламент и на Съвета от 9 март 2016 година относно укрепването на някои аспекти на презумпцията за невиновност и на правото на лицата да присъстват на съдебния процес в наказателното производство трябва да се тълкува в смисъл, че допуска възможността подсъдимият, по изрично негово искане, да вземе участие чрез видеоконференция в съдебните заседания в рамките на съдебния процес срещу него, като освен това трябва да бъде гарантирано правото на справедлив съдебен процес.

Подписи